

ปลาในวัฒนธรรมไทย

ปลา เป็นสัตว์น้ำชนิดหนึ่งที่คนไทยคุ้นเคยมาตั้งแต่โบราณ และมีบทบาทในวิถีชีวิตและวัฒนธรรมของคนไทยมากมาย ปลาถือเป็นอาหารหลักของคนไทย เพราะคนไทยโบราณนิยมปลูกบ้านเรือนอยู่ริมแม่น้ำลำคลอง ชาวที่กินก็ปลูกกันในนา ส่วนกับข้าวก็หาจับเอาสัตว์ในแม่น้ำ จนเกิดเป็นสำนวนไทยว่า *ข้าวปลาอาหาร* หรือ *กินข้าวกินปลา* *มรียัง* ซึ่งเป็นคำทักทายที่ติดปากผู้ใหญ่เมื่อลูกหลานมาเยี่ยม แม้แต่สำนวนที่ปรากฏในศิลาจารึกหลักที่ 1 ของพ่อขุนรามคำแหงมหาราช ใน*น้ำมีปลาในนามีข้าว* ก็แสดงให้เห็นว่า ปลาเป็นอาหารหลักคู่กับข้าวและคู่กับครัวของคนไทยมาเนิ่นนาน

ใน *คำให้การชาวกรุงเก่า* ซึ่งเป็นหลักฐานสำคัญทางประวัติศาสตร์ชิ้นหนึ่ง ได้กล่าวถึงกรุงอยุธยาว่ามีตลาดอยู่ทั่วทุกมุมเมือง ปลาเป็นสินค้าที่มีขายอยู่ทั่วไป มีที่ขายเป็นปลาสดและที่ถนอมอาหารขายเป็นปลาตากแห้ง ทั้งปลาแม่น้ำและปลาทะเล ซึ่งคนไทยก็สามารถนำปลามาทำอาหารได้นานาชนิด

ปลายังปรากฏอยู่ในคติความเชื่อปรัมปราของคนไทย ในเรื่องไตรภูมิที่กล่าวถึงภูมิศาสตร์ตามความเชื่อทางพระพุทธศาสนา ได้พื้นแผ่นดินทั้ง 4 ทวีป ซึ่งอยู่รอบเขาพระสุเมรุ นั้น มีปลาใหญ่ที่ชื่อว่า *อานนท์* หรือ *อานันตะ* หนุนพื้นทวีปอยู่ กล่าวกันว่าทุกครั้งที่ปลาอานนท์พลิกตัว จะทำให้เกิดแผ่นดินไหวหรือคลื่นยักษ์ขึ้น เราสามารถเห็นรูปปลาอานนท์ตามจิตรกรรมฝาผนังภาพไตรภูมิ

ในงานศิลปะทั้งภาพจิตรกรรมและภาพแกะสลักที่เกี่ยวข้องกับสายน้ำ จะต้องมีภาพปลานานาชนิดอยู่ในนั้นด้วย เช่น ภาพโลกสี่ฐานในวัดสุทัศนเทพวราราม ซึ่งมีปลานานาชนิดในมหาสมุทร หรือในศิลปะพื้นบ้านก็มี *ปลาตะเพียน* *สาน* ซึ่งนิยมแขวนไว้เหนือเปลให้เด็กมองดูเวลานอน

นอกจากนี้ ในวรรณคดีและนิทานพื้นบ้านก็มีปลาเป็นตัวละครอยู่หลายเรื่อง อย่าง *นางสุวรรณมัจฉา* ในเรื่องรามเกียรติ์ *ปลาบู่ทอง* ในนิทานพื้นบ้าน หรือปลารายทองที่เป็นร่างอวตารของพระนารายณ์ ในเรื่องลิลิตนารายณ์สิบปาง เรียกว่า *ปางมัตสยวตาร* ในวรรณคดีเรื่องพระอภัยมณีของสุนทรภู่ก็มี *นางเงือก* เป็นตัวละครหลัก หรือในเรื่องสังข์ทอง ตอนที่ท้าวสามลให้เขยแข่งกันหาปลา เป็นต้น

สมเด็จพระเจ้าฟ้าธรรมธิเบศร หรือ เจ้าฟ้ากุ้ง ทรงนิพนธ์ตอนหนึ่งในกาพย์เห่เรือเป็นบทชมปลา บทเริ่มต้นจาก *พิศพรรณปลาว่ายเคล้า คิดถึงเจ้าศรีอารมณ์ มัตสยยังรู้ชม สาสมใจไม่พามา* แล้วจากนั้นก็ยกชื่อปลามาเปรียบกับนางที่เป็นที่รัก อย่างทรงเห็นปลาตะเพียนทอง ก็คือด้วย *เพียนทองงามดั่งทอง ไม่เหมือนน้องห่มดาคราย กระแหแห่หางชาย ดังสายสวาทคลาดจากสม* นอกจากนี้ บทเห่เรือของเจ้าฟ้ากุ้ง มีการกล่าวถึงปลาพันธุ์หายากหลายชนิด ก็เป็นแรงบันดาลใจให้กรมประมงไปจัดสร้างศูนย์แสดงพันธุ์ปลาน้ำจืดหายากทั่วประเทศด้วย

ในสุภาษิตไทยก็ข้องเกี่ยวกับปลามากมาย เช่น *หุงข้าวประชิดหมา บึงปลาประชิดแมว ปลาช้องเดียวกัน* *เน่าตัวเดียวก็เหม็นทั้งช้อง* *ปลาตกน้ำตัวโต ปลาดีคร่างแห* *ปลาหมอตายเพราะปาก ปลาหมอแอกเหวี่ยง* *ปลาใหญ่กินปลาเล็ก* *ปลากระดีได้น้ำ พวกใจปลาชิว* เป็นต้น แล้วยังมีปลาในฐานะชื่อบ้านนามเมือง อย่าง *มินบุรี* ซึ่งเคยเป็นจังหวัดมาก่อน มิน แปลว่าปลา หรือ *บางปลาสร้อย* ชื่อเดิมของเมืองชลบุรี หรือ *บางปลาหมึก* เป็นอำเภอในสุพรรณบุรี *บางปลากรด* ในสมุทรปราการ *หนองปลาตุ๊ก* ในราชบุรี

ทั้งหมดนี้ เป็นหลักฐานที่แสดงว่า ปลา ผูกพันกับวัฒนธรรมและวิถีชีวิตของคนไทยมาอย่างยาวนาน และในหลากหลายมิติและบทบาท